

Тимченко Антоніна Олександрівна
к.філол.н.,
доцент Національного фармацевтичного університету,
063 474 93 75
162@ukr.net

Харків Володимира Свідзінського: краєзнавчий аспект

Творчість поета В. Свідзінського є визначним явищем у літературі ХХ століття. Французький дослідник Е. Райс твердив: «Шевченко, Франко і Леся – хліб насущний, без якого ніщо, ні людина, ні культура, жити не можуть. Але Свідзінський – це найпрекрасніша з квіток, що їх українська людина зростила у своєму саду» [4, с. 152]. Шістнадцять останніх років життя митця, позначених вершинними здобутками його лірики, пройшли у м. Харкові.

Харківські адреси В. Свідзінського як об'єкт окремої студії сприймаються лише у статті М. Сподарця «Семантика міського простору в ліриці В. Свідзінського» [6], котра, втім, не дає повного переліку цих адрес; ґрунтовний життєпис митця, здійснений Е. Соловей у різних виданнях, також містить указівки на деякі адреси, та частіше дослідниця обмежується назвами установ. Решта дослідників називає переважно тільки місця мешкання поета на Москалівці й Новоселівці.

В. Свідзінський у пошуках роботи приїхав до Харкова зі спорожнілого Кам'янця-Подільського у жовтні 1925 року. Населення міста на той момент становило близько 409 тис. чол. (порівняймо з іншими містами, де до того жив та навчався митець: Кам'янець-Подільський – близько 30 тис., Київ – 494 тис., Житомир – 100 тис.). П. Долгоруков, засновник партії кадетів, що потрапив тоді до Харкова, писав: «Переполнение и оживление в Харькове страшное. ... Движение огромное. ... Всякого товару и снеди масса, но дороговизна страшная. Жизнь ... раза в три дороже парижской. Милиция, внешний порядок» [3]. Звісно, для тихого й самозаглибленого В. Свідзінського, вдача якого різко відрізнялася від багатьох галасливо-авангардних колег-харків'ян, логічним було оселитися десь на периферії. Це і сталося – він обирає за «свої» локуси Москалівку й Новоселівку. Є відомості, що митець спершу винаймав

житло на Холодній Горі, проте це не підтверджено. Достеменно знаємо, що близько 1929 року В. Свідзінський, а також його дружина З. Сулковська й донька Мирослава, що приїхали на Слобожанщину пізніше від голови родини, замешкали на вул. Лютівській, 39 (Новоселівка). Після розлучення поет перебирається на Володимирську, 29 (Москалівка), проте часто навідує сім'ю на Лютівській. На початку 1930-х дружина й дитина від'їжджають до Вінниці. По смерті ж З. Сулковської батько з дочкою живуть на Світланівській, 49 (Новоселівка), проте згодом В. Свідзінський оселяє Мирославу на Лютівській, 39, а сам переїздить у гіршу квартиру – на Володимирську. Пізніше поетові вдається нарешті оселитися разом із донькою на Лютівській, 29: ця адреса надовго стала прихистком митця, аж до його арешту 1941 р. Приватний сектор, зелені дерева (щоправда, одразу ж і контраст – залізниця, що починалася прямо за вулицею, знакуючи мотив дороги, указуючи на невлаштованість і тимчасовість), трамвайне коло – нехитрі супутники поетових буднів. Порівняно з рештою міського пейзажу вони були спроможні дати бодай нетривалий спокій, адже віддалено нагадували села й містечка з дитинства та юності В. Свідзінського.

Проте працювати поетові довелося таки в центрі багатолюдного міста. Спочатку він тимчасово влаштувався до «Червоного шляху», редакція якого розташовувалася в приміщенні ДВУ – Державного видавництва України. Припускаємо, що адресою цієї установи був пров. Спартаківський, 3, оскільки за віднайденими нами відомостями [2] за 1926 р., видавництво було саме там; далі, – зокрема, точно на момент 1929 року – журнал перенесений на вул. Пушкінську, 44). З листопада 1930 р. В. Свідзінський працював у газеті політуправління Українського військового округу «Червона армія» – швидше за все, редакція розташовувалась у пров. Спартаківському, 6 (принаймні, ця адреса була актуальною на 1929 р. [1]). Із січня по вересень 1932 р. митець перебуває на нудній роботі в Техвидаві – Технічний видавничий відділ ДВУ, котрий імовірно дислокувався на вул. К. Лібкнехта, 31 (так до війни називали вул. Сумську) – адресу вказуємо за відомостями 1929 р. А потім – і практично

назовсім – поет знову повертається до «Червоного шляху», перейменованого 1936 р. на «Літературний журнал» (Чернишевська, 59 – Спілка письменників). Є відомості, що в першій половині 1927 р. митець працював для ВАПЛІТЕ.

Е. Соловей у розвідках, присвячених Харкову в житті лірика, говорить про непривітність міста, неозорий майдан, де людина почувається мурахою, величезний собор, в архітектурі якого відчувається імперське начало [5, с. 33]. Проте мешканець Харкова тих часів не був би таким категоричним. Звісно, місто відрізнялося від улюбленого поетового Кам'янця-Подільського і розмірами й характером – індустріальним, за віком багатьох будівель молодшим, мобільним, сказати б, діловитим. Виявилось, що на В. Свідзінського тут чекали бідність, страх і боротьба за виживання; ледь не кожні два-три роки доля підкидала нещастя (репресії щодо брата, смерть іншого брата, батька й дружини), а ми розуміємо, що місце, де тебе спіткає страшна звістка, назавжди робиться безрадіним. Однак об'єктивно Харків (зокрема, центр) тоді був напрочуд красивим і в чомусь дивовижним містом. Не міг не вражати Миколаївський майдан (майдан Тевелєва, нині – Конституції) із однойменною церквою, біля якої ніби за контрастом стояли стовпи з телефонними дротами, а також розташовувався європейського вигляду готель «Метрополь» (пізніше – «Червоний»). Вочевидь, саме до будівлі готелю В. Свідзінський, можливо, тоді ще разом із З. Сулковською, приводив укінці 1920-х доньку Мирославу фотографуватися у відомій майстерні «Красная светопись» М.Я. Лещинського, котрий відкрив перше в Російській Імперії фотоательє для зйомки при електроосвітленні. Тут же, на Спартаківському, розташовувався й ДВУ. Як ерудит, професійний філолог, перекладач, мав відвідувати митець і величну будівлю Бібліотеки ім. Короленка (пров. Короленка, 18), де у відділі рідкісної книги й донині зберігаються рукописи XV-XVI століть. Певно, дуже часто шлях В. Свідзінського пролягав вул. Пушкінською, яка заворожувала контрастами: приміром, Велика хоральна синагога знаходиться прямо навпроти будівлі «Донвугілля» з масивними статуями шахтарів, що поєднує модерн і конструктивізм. Рішення багатьох будинків вулиці належать відомому

О.М. Бекетову, родичу інших видатних митців і науковців – О. Блока, Д. Менделєєва, родини Алчевських, для яких архітектор звів наприкінці ХІХ ст. будинок на сучасній Радніркомівській, 13, у саду котрого, говорять, 1899 р. був установлений перший в Україні пам'ятник Т. Шевченку. Цікавими об'єктами, які бачив В. Свідзінський, були й лютеранська кірха на Театральному майдані (нині – Поезії), й будинок у стилі необароко по Чернишевській, 26, де мешкав В. Еллан-Блакитний, й Мироносицька церква тощо.

Хоча В. Свідзінський був людиною непублічною, він, безперечно, знав багатьох тогочасних письменників та спілкувався з ними. Це могло відбуватися за адресою вул. Свердлова (нині Полтавський шлях), 118, де митці мешкали до побудови «Слова», в Будинку літераторів ім. В. Еллана-Блакитного на Каплунівській, 4 (нині вул. Червонопрапорна), на цій же вулиці жив П. Тичина, у вже згадуваному приміщенні Спілки письменників, що функціонувало із середини 1930-х, а також – дуже часто – в будинку «Слово» (вул. Червоних письменників, 5 (нині – вул. Культури, 9)) у М. Пилинської й О. Чілінгарової (2 під'їзд, 2 поверх, кв. 21).

Коли В. Свідзінського заарештували 27 вересня 1941 року, його донька Мирослава безуспішно ходила дізнатись бодай щось про батька на Раднаркомівську до приміщення КДБ. Їй щоразу радили прийти згодом, а тим часом поет потрапив до Холодногірської тюрми (вул. Свердлова, нині – Полтавський шлях, 99) зі страшною півторасотрічною історією та силою-силенною знаменитих в'язнів (тут у різний час «сиділи», приміром, письменники П. Грабовський, І. Багрянний, О. Гончар, правозахисники Є. Сверстюк, В. Овсієнко, В. Чорновіл та ін.). Не дивно, що десь у жовтні колону арештантів вивели з тюрми й повели етапом на схід, адже повідомили про наближення німців – дійсно, після 20-24 жовтня 1941 на заході міста, в районі Холодної Гори вже точилися бої з фашистами.

Харківська історія В. Свідзінського, безперечно, потребує подальшого ґрунтовного дослідження, адже здатна вияскравити особливості трагічного й багатого на літературні досягнення періоду в житті цього унікального поета.

1. Весь Харків (на 1929 рік) : адресно-довідкова книга ; видання трудколективу робітників преси «ГНИГГАЗЖУР». — Х., 1929. — 208 с. — Режим доступу : <http://book-old2.ru/1929xarkov3/Indexfr.html>
2. Весь Харьков (на 1926 год) : справочная книга. — Х. : Коммунист, 1926. — 736 с. — Режим доступу : <http://book-old2.ru/1926xarkov2/Indexfr.html>
3. Долгоруков П. Д. Великая разруха. Воспоминания основателя партии кадетов. 1916—1926 / П. Д. Долгоруков. — М. : Центрполиграф, 2007.
4. Райс Е. Володимир Свідзінський / Емануїл Райс // Медобір / Володимир Свідзінський. — [Б. м.], 1975. — С. 151—164.
5. Соловей Е. Володимир Свідзінський: проблеми майбутньої наукової біографії: відкрита лекція / Елеонора Соловей. — Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. — 48 с.
6. Сподарець М. П. Семантика міського простору в ліриці В. Свідзінського / М. П. Сподарець // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. — 2006. — Вип. 13. — С. 152—160.